

Про детермінанти, що породжують та обумовлюють посягання на безпечні умови відбування покарання у виховних колоніях

В статті мова йде про теоретичні визначення та тлумачення основних кримінологічних категорій «причини та умови» та пов'язаних з ними термінів, що дозволяє більш ширше розкрити суть даних понять, які пов'язані з детермінацією посягань на безпечні умови відбування покарання неповнолітніми засудженими у виховних колоніях України.

Ключові слова: причини, умови, детермінанти, фактори, чинники, неповнолітні засуджені, виховні колонії, відбування покарання.

Постановка проблеми та її значення. Проблема причин та умов злочинності має важливе методологічне та практичне значення, а також визначає суть та зміст кримінології. Більш того, від її вирішення залежить розуміння соціально-правової природи злочинності, визначення соціальної та ідеологічної суті особи злочинця. Крім цього, як свідчить практика, на основі вивчених особливостей причин та умов розробляються запобіжні заходи, а також визначаються інші кримінологічні проблеми. Не залишається осторонь і кримінологія, яка приділяє багато уваги категорії причинності. Це зумовлюється тим, що злочинність і її причини є основними елементами предмета науки кримінології. Особливо актуальним це питання є щодо вирішення проблем, пов'язаних із виконанням покарання у виді позбавлення волі щодо неповнолітніх засуджених.

Як свідчить практика, основні детермінанти, що обумовили вчинення цими особами злочинів, за які вони відбувають покарання у виховних колоніях, як правило, стають основними факторами та мотиваційними елементами у механізмі злочинної поведінки у ході вчинення повторних (нових) злочинів у процесі відбування даного покарання.

Виходячи із цього, актуальним є питання щодо змісту злочинної поведінки тих неповнолітніх засуджених, які вчиняють повторні злочини у виховних колоніях, що й визначає об'єкт та предмет даної статті, а також її метод та завдання.

Аналіз досліджень проблеми. На сьогодні багато українських та зарубіжних учених зробили значний внесок у розробку розкриття та розуміння термінології причин та умов злочинності неповнолітніх осіб, включаючи засуджених. Серед них варто виділити роботи О. І. Алексєєва, О. М. Бандурки, В. В. Голіна, Л. М. Давиденка, І. М. Даньшина, О. М. Джузи, А. П. Закалюка, В. С. Зеленецького, А. Зелінського, О. Г. Кальмана, О. Г. Колба, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцева, О. М. Литвака, В. В. Лунєєва, А. Б. Міллера, Г. М. Міньковського та інших. Дана проблема досліджувалась багатьма науковцями на монографічному рівні, що свідчить про безсумнівну актуальність даної проблематики, проте у контексті змісту детермінант злочинності у виховних колоніях досліджене недостатньо, що й обумовило вибір теми цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Аналіз кримінологічної літератури показує, що в науці під причинністю розуміють генетичний зв'язок між окремими станами видів і форм матерії у процесах її руху й розвитку. Сутністю причинності є породження причинного наслідку. Причинність завжди має об'єктивний характер.

Причинами злочинності є цілий ряд обставин, як зовнішніх, так і внутрішніх, які породжують і зумовлюють вчинення злочинів як закономірних наслідків. Причина є елементом взаємозв'язку явищ, основою наслідку, вона визначає його послідовну суть.

У той самий час, теорія права визначає, що причинність полягає в переносі матерії, енергії, інформації від причин до наслідків. Сама передача інформації є типовою властивістю причинності в сфері суспільних відносин. Інформація про різні людські проступки, про правила поведінки, систему цінностей, про дійсність засвоюється особами через різні джерела і канали інформації і формує світогляд і психологію суспільства і соціальних груп.

Причина – наслідок — безкінечна низка (ланцюг) причинності. У останньої причини є її друга причина, а в наслідку – його наслідок останній, другий, перший і т. п. Взаємозв'язок «причина –

наслідок» залежить від умов – сукупності явищ, обставин, які утворюють його середовище, супроводжують і забезпечують певний його розвиток. Місце причин і умов в механізмі причинності різне: причина породжує наслідок, умови цьому допомагають (сприяють), але мова завжди йде про сумісну їх дію, як необхідний зв'язок елементів єдиної системи. Комплекси причин і умов, сумісна дія яких викликає наслідки — злочин і злочинність, — називаються детермінантами.

Причини і умови злочинності – це система негативних для відповідної суспільно-економічної формації соціальних явищ, детермінуючих злочинність як свій наслідок. Причини і умови злочинності по походженню і по суті соціальні. Вони завжди включені в систему соціальних протиріч суспільства. Причини і умови конкретних злочинів виступають первинним елементом криміногенної системи.

Причини – це ті соціальні явища, які взяті в двохланковому (бінарному) зв'язку, породжують і відтворюють злочинність і злочини як свої закономірні наслідки. Умови — це такі явища, які самі не породжують злочинність і злочини, а сприяють, полегшують, інтенсифікують: а) формування; б) дії причин [1, с. 233].

Г. М. Мінковський вважав, що «причини та умови конкретного злочину – це:

- середовище, що формує дисгармонію або деформацію потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій конкретної особи, що стають основою криміногенної мотивації; - сама криміногенна мотивація;

- ситуації, в яких перебуває особа в процесі формування, життєдіяльності і безпосередньо в процесі вчинення злочину і які сприяють виникненню і реалізації криміногенної мотивації в поведінці (умови, що сприяють конкретному злочину);

- психофізіологічні та психологічні особливості особи, що підсилюють її чутливість до криміногенних впливів ззовні та стимулююче перетворення їх у внутрішню позицію» [2, с. 136].

Для кращого розуміння та розмежування даних категорій в науці вони розглядаються окремо одна від одної. Серед них, поняття «причини» є одним з найчастіше використовуваних термінів у кримінології. Етимологічне слово «причина» пов'язане з дієсловом «чинити», «учинити» та вважається синонімом (як дієслово) слова «робити», «творити», «виробляти» [3, с. 189].

Саме поняття «причина» тлумачиться як:

1. Явище, яке обумовлює або породжує інше явище.
2. Підстава, привід для яких-небудь дій, вчинків. Спонування, міркування, мотиви, якими викликаються які-небудь вчинки.
3. Непередбачений випадок, скрутні обставини. Горе, нещастя.
4. Провина.
5. Розмовне: За попередженими уявленнями – хвороба, заподіяна чаклунством [4].

Проблема причин злочинності є однією з центральних у науці кримінології, а тому має безпосереднє відношення до детермінант. Вона існує дуже давно, виникла ще раніше, ніж сама наука. Класифікація причин злочинності неповнолітніх у виховних колоніях та їх розподіл здійснюється вченими за найсуттєвішими ознаками. Зокрема, причини злочинності поділяються за різними критеріями:

- а) за рівнем їх функціонування (причини злочинності в цілому, причини різних груп злочинів, причини окремих видів злочинів);

- б) за змістом (політичні, економічні, ідеологічні, організаційно-управлінські та інші);

- в) за напрямком (одні з них детермінують негативне формування особи, інші пов'язані з зовнішніми щодо індивіда умовами та ситуаціями, що сприяють проявам антисоціальних поглядів та спонукають) [6, с. 217].

Разом з цим, розглядаючи основні причини злочинності, слід мати на увазі, що вони пов'язані з багатьма соціальними явищами і процесами. Тому, напевно, можна погодитись з тими юристами-кримінологами, які детермінацію злочинності, зокрема і щодо неповнолітніх, які вчиняють злочини у виховних колоніях, зводять лише до причин і умов, оперуючи тільки термінами «причини та умови злочинності».

В науці загальновідомим є висновок про те, що причина злочинності - це соціально-психологічні обставини, що безпосередньо породжують і відтворюють злочинність та злочини як свій закономірний наслідок. Причина як основа та сутність наслідку є вихідним і визначальним елементом взаємозв'язку явищ [5, с. 314].

Так, Міллер зазначає, що причина злочину, як і будь-якого іншого людського вчинку, має дискретний характер: вона є такою постільки, оскільки особа діє, спричиняє даний наслідок. Переходячи в цей наслідок, причина перестає бути причиною, зникає як така до нової дії особи, що як причина, у свою чергу, переходить у новий наслідок і так далі. Діяльність людини, будучи за своєю природою спричиняючою, не є якимось безперервним у часі і просторі, безконечним

процесом, а становить єдність перервного й неперервного, кінцевого і безкінцевого. Інакше кажучи, вона складається з ряду відносно дискретних, самостійно зумовлених дій. Саме в цьому процесі з широкого спектру соціальних дій, повсякденно здійснюваних особою, кримінологи і відокремлюють протиправні дії та виявляють фактори, що їх зумовлюють [11, с. 90].

У контексті вирішення проблем боротьби з детермінантом злочинності у виховних колоніях поряд із категорією «причини» важливої уваги заслуговує і такий термін як «умови». Самі умови сприяють причинам, тобто є передумовами причин злочинності.

Зазначені поняття широко використовуються кримінологією у вивченні різних видів злочинності, включаючи проблеми злочинності неповнолітніх, і являють собою складові елементи детермінації. У сучасній юридичній літературі існують різні поняття, що відображають зміст причинно-наслідкового комплексу: детермінація, причини й умови, фактори злочинності. Причинність є однією з форм детермінації.

Для відображення змісту причинно-наслідкового комплексу в науці визначають також поняття - детермінація, умови, фактори та чинники злочинності. Проте, в перекладі з української на російську мову терміни фактори та чинники збігаються, що є тавтологією [4]. Варто зазначити, що детермінація являє собою найбільш загальну категорію, яка характеризує залежність одних явищ і процесів від інших, у тому числі й зв'язок тих обставин об'єктивної дійсності, що формують причинно-наслідковий зв'язок злочинності, так і конкретного злочину.

На підтвердження цього В. Д. Малков відзначає, що загальним для усіх детермінантів злочинності є те, що в їхній основі завжди лежать об'єктивні соціальні протиріччя [5, с. 316].

Детермінізм (від лат. *determinare* - визначати) – закономірна залежність певних явищ від факторів, що їх спричинюють; матеріалістичне вчення про загальну причинну зумовленість явищ природи, суспільства й мислення [2, с. 137].

Детермінація (від лат. *determinare* – визначати, обумовлювати) – найбільш загальна категорія, що характеризує походження явищ, які вивчаються у природі і суспільстві. Детермінація характеризує залежність одних явищ, процесів і станів від інших, свідчить про зв'язок між речами та явищами, а також встановлення причин виникнення чого-небудь. Кримінологічна детермінація використовує в основному три види зв'язку: причинний, обумовлений і функціональний [2, с. 138].

Процес детермінації злочинності є складною взаємодією різних форм зв'язків: а) функціональних; б) статистичних; в) зв'язків стану; г) причинних.

Детермінантами злочинності є чинники або фактори у різних сферах і на різних рівнях суспільного життя, що обумовлюють злочинність. Відповідно: *детермінант* — визначальний, *детермінувати* — визначати, зумовлювати, *детермінація* - процес визначення, зумовлення [7, с. 215]. Проте, щоб уникнути цієї помилки, детермінацію злочинності кримінологи уявляють ширше, включаючи до неї зв'язки з усім спектром соціальних явищ, називаючи їх сукупність термінами «фактор», «криміногенні фактори».

Заслуговує на увагу і визначення поняття «фактори злочинності». Ними є криміногенні явища і процеси, які детермінують злочинність та її відтворення [6, с. 231].

Як показало вивчення історичних джерел, факторний підхід у кримінології виник ще у 19 ст. (Ч. Ломброзо, Е. Феррі, І. Фойницький), коли сформувалася так звана теорія факторів. Ця теорія передбачає наявність концепцій, які беруть за основу певну ознаку або групу певних ознак (обставин) і пояснюють її дією зміст, природу і характер досліджуваного явища або процесу. Таким чином у теорії факторів перевага надається тільки певному аспекту дії одного чи кількох факторів [8, с. 203].

В сучасній науці кримінології термін «фактор» по-різному сприймається вченими. Деякі з них розуміють під ним причину і рушійну силу, що визначає характер та окремі властивості процесу, що досліджується; інші - сприймають фактор як явище та групи причин, що є домінантами розвитку та зміни певного суспільного явища. Інколи терміном «фактор» замінюють поняття «умова», «причина». Наприклад, кримінолог А.Зелінський вважає фактором рушійну силу процесу детермінації, і зазначає, що серед факторів того чи іншого явища потрібно розрізняти безпосередню (спеціальну) причину та умову [8, с.205].

Фактор (від лат. *factor*) — в загальному означає рушійну силу якого-небудь явища, таку, що обумовлює його характер [3, с.191]. Отже, криміногенні фактори — це родові поняття, яке включає в себе всі види криміногенної детермінації.

В законодавстві України відсутнє визначення поняття «фактор», а в інших актах, зокрема управлінських, даний термін майже не зустрічається. Тому, варто брати за основу поняття «фактор», що сформульоване в загальних тлумачних словниках. Так, Великий тлумачний словник сучасної

української мови визначає поняття «фактор» як умову, рушійну силу будь-якого процесу, явища; чинник [9, с.1314]. А словник російської мови під «фактором» вважає момент, істотну обставину в якому-небудь процесі, явищі [10, с.736].

Фактори злочинності слід розрізняти за їх змістом і характером «механізму» впливу на неї.

За змістом їх можна розподілити на економічні, соціальні, соціально-психологічні, негативно-правові, організаційно-управлінські та інші криміногенні фактори. До останніх належать несприятливі природно-кліматичні умови, факти самого існування в суспільстві злочинності, а також інших явищ, що створюють природу злочинності. Усі перелічені криміногенні фактори різного змісту в своїй сукупності детермінують, обумовлюють злочинність.

Чинник – умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис; фактор. Як свідчить суспільна практика, умовою будь-які чинники виступають лише тому, що їм притаманні такі властивості, завдяки яким вони зумовлюють відповідні характеристики явища, що виникає. Разом з тим, той чи інший чинник стає умовою тільки стосовно того явища, в якому він використаний як будівельний матеріал.

Гегель зазначав, що коли ми говоримо про умови існування деякої речі, то під цим розуміємо двояке: деяке наявне буття, деяке існування, взагалі щось безпосереднє, і деяке призначення цього безпосереднього бути знятим і слугувати для здійснення іншого [11, с. 91].

Отже, виходячи із етимологічної суті зазначених вище термінів, їх потрібно розрізняти та правильно використовувати як в науці, так і на практиці, зокрема пов'язаній із запобіганням злочинам, що вчиняються неповнолітніми засудженими у виховних колоніях.

Причинами злочинності слід називати сукупність взаємопов'язаних процесів і явищ, які як наслідок породжують злочинність та обумовлюють її існування. При цьому, якщо причини злочинності неповнолітніх у виховних колоніях - це негативні явища, які породжують її, то умови цієї злочинності - це явища, котрі безпосередньо не породжують злочинності (наслідку), але слугують певними обставинами, що сприяють її виникненню та існуванню, тобто в певний спосіб впливають на розвиток причинного зв'язку, сприяючи чи не перешкоджаючи породженню злочинності.

Умовами злочинності вчені нерідко називають сукупність явищ, що не породжують злочинність, але сприяють її виникненню та існуванню. Умова - це явище, яке формує причину, або створює можливість її дії, і цей зв'язок з наслідком обумовлений.

Таким чином, умови злочинності у виховних колоніях – це комплекс явищ, які самі по собі не можуть породити злочинність, але служать певними обставинами, що сприяють її виникненню та існуванню.

Зміст умов злочинності у виховних колоніях може бути найрізноманітнішим - соціально-психологічним, економічним, соціальним, правовим, організаційним тощо.

Умови злочинності кримінологи поділяють на три основні групи:

- супутні - утворюють загальний фон подій і явищ, обставини місця і часу;
- необхідні - без таких умов подія могла б не статися;
- достатні - сукупність всіх необхідних умов [7, с.67].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, включаючи вивчення детермінант злочинності у виховних колоніях, будь-яке наукове дослідження передбачає орієнтування в тих поняттях, якими доводиться оперувати, а тому причини та умови будь-яких злочинів, а також фактори та чинники їх вчинення не можна розглядати, не розуміючи визначення суті цих понять та категорій. З іншого боку, правильне розуміння зазначених наукових понять та термінів має і практичне значення та суттєво впливає на рівень виконання суб'єктами і учасниками кримінально-виконавчої діяльності та судами законодавчо визначених завдань з означеної проблематики.

Таким чином, дослідження тих явищ і процесів, що пов'язані з аналізом детермінант злочинності у виховних колоніях вміщують суть і зміст понять, які склали предмет даної роботи, має теоретичне і практичне значення, а також завжди є актуальним з огляду динаміки їхнього розвитку та в цілому діалектики науково-технічного прогресу як в Україні, так і у світі.

Джерела та література

1. Котюк В. О. Основи держави і права: навч. посібник / В. О. Котюк. – 3-є вид. доп. і перероб. – К.: Атіка, 2001. – 434 с.
2. Кримінологія: учебник под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 566 с.
3. Иванов Ю. Ф. Кримінологія: навч. посіб./ Ю. Ф. Иванов, О. М. Джуца. – К.: Вид. Паливода А.В., 2006. – 264 с.

4. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uktdic.appspot.com>.
5. Криминологія: учебник [для вузов] / под ред. проф. В. Д. Малкова. – 2-е изд., перероб. и доп. – М.: ЗАО «Юстицинформ», 2006. – 528 с.
6. Курс кримінології. Особлива частина: Підручник у 2 кн. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін.; за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєв та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – Кн.2. – 449 с.
7. Криминологія: довідник термінів, основні визначення, рекомендовані джерела: навч. посіб. / О. Г. Колб, М. М. Яцишин, О. В. Крикунов, В. С. Наливайко та ін. [за заг. ред. О. Г. Колба]. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2007. – 468 с.
8. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Криминологія: Курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 2002. – 295 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
10. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов; под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1986. – 797 с.
11. Міллер А. Що таке причини та умови злочинів? // Право України. – 2001. – №5. – С. 89–92.

Яворская О. О детерминантах, которые порождают и обуславливают посягательства на безопасные условия отбывания наказания в воспитательных колониях. В статье речь идет о теоретических определениях и толкованиях основных криминологических категорий «причины» и «условия» и связанных с ними понятий, что позволяет более шире раскрыть суть данных определений, связанных с детерминацией посягательств на безопасные условия отбывания наказания несовершеннолетними осужденными в воспитательных колониях Украины. Автор считает, что криминогенные факторы – это родовое понятие, включающее в себя все виды криминогенной детерминации. В законодательстве Украины отсутствует определение понятия «фактор», поэтому стоит брать за основу при исследовании его лингвистическое толкование как условия, движущей силы любого процесса, явления. По содержанию криминогенные факторы можно разделить на экономические, социальные, социально-психологические, негативно-правовые, организационно-управленческие и другие криминогенные факторы. Причинами преступности следует называть совокупность взаимосвязанных процессов и явлений, которые порождают преступность и обуславливают ее существование. При этом, если причины преступности несовершеннолетних в воспитательных колониях – это явления, которые порождают ее, то условия этой преступности – это явления, которые непосредственно не порождают преступность, но служат определенными обстоятельствами, способствующими ее возникновению и существованию, то есть определенным способом влияют на развитие причинной связи, способствуя или препятствуя возникновению преступности. Условия преступности в воспитательных колониях – это комплекс явлений, которые сами по себе не могут породить преступность, но служат определенными обстоятельствами, способствующими ее возникновению и существованию.

Ключевые слова: причины, условия, детерминанты, факторы, несовершеннолетние осужденные, воспитательные колонии, отбывания наказания.

Yavorska O. About Determinants Which Generate and Cause Encroachment on Safe Conditions for Execution of Sentences in Educational Colonies. The article deals with the theoretical definitions and interpretations of the basic criminological categories of «causes and conditions» and related concepts, allowing more data to reveal the essence wider definitions related to determination of encroachments on safe conditions punishment for convicted minors in educational colonies in Ukraine. The author considers that criminogenic factors – is a generic term that includes all types of crime determination. In the Ukrainian legislation does not define the concept of «factor», so it is taking as a basis for the study it's linguistic interpretation as conditions, the moving force of any process, phenomenon. On the content of criminogenic factors can be divided into economic, social, socio-psychological, negative-legal, organizational, managerial. Causes of crime should be called a set of interrelated processes and phenomena that give rise to crime and determine of its existence. In this case, if the reasons juvenile delinquency in educational colonies – are phenomena, that give rise to it, the conditions of the crime – a phenomenon, that does not directly generate crime, but are certain circumstances, that contribute to its occurrence and existence. That is in a certain way affect the development of causation, promoting or preventing the emergence of crime. Conditions of crime in educational colonies are a complex of phenomenon, which by themselves can not give rise to crime, but are certain circumstances, that contribute to its emergence and existence.

Key words: reasons, terms, determinants, factors, juveniles convicted, juvenile correctional facilities, serving a sentence.